

AVUSTURYA-OSMANLI ÇEKİŞMELERİNİN DAHİLİ ETKİLERİ*

Karl Vocelka

Son yıllarda Avrupa tarihçiliğinin durumuna bir göz atıldığı takdirde, temeldeki bütün görüş ayrılıklarına, ayrı yöntem ve meselelere rağmen bir olgunun açık-seçik su yüzüne çıktığı görülür. Tarih biliminde pozitivist yöntemle bilgi toplama çağı artık sonuna yaklaşmaktadır; gerçi geride kalmış bir dönemin pozitivist araştırma girişimleri bugün de yer yer görülmektedir, ama gelişmenin yöneldiği nokta artık farklıdır. Modern tarih telâkkisi, sayıların, adların ve belgelerin birbirine eklenmesi olarak düşünülmektedir; yeni usulde önemli olan, tarihi olayı, iktisadî, ictimai, kültürel ve düşünce temeline oturtmaktır; bu bakış açılarından hangisine ağırlık tanındığı, tabiatıyla müelliften müellife değişmektedir¹. Bu genel tesbit en geniş anlamıyla özel bir araştırma alanı olan Osmanlı-Avusturya ilişkilerine de uygulanabilir; ama özellikle bu araştırma alanında pozitivist anlamdaki çalışmalar henüz tümüyle bitmediğinden, bazı kısıtlamalara gidilmesi zorunludur. Çünkü üzerinde durduğumuz konu ile alakalı kaynaklar hem alabildiğine zengin, hem de henüz sonuna değin tüketilmemiştir².

* Bu yazı, Avusturya Kültür Ateşeliği'nin davetlisi olarak İstanbul'a gelen Dr. Karl Vocelka tarafından Konferans şeklinde hazırlanmış ve burada okunmuştur.

1 Son zamanlarda üzerinde çok durulan bu soru için karş. : (hg. Bernd Faulenbach), *Gesichtswissenschaft in Deutschland. Traditionelle Positionen und gegenwaertige Aufgaben*, Münih 1974 (Beck'sche Schwarze Reihe 111) ve oradaki literatür.

Metodik açıdan şu eserden yararlanılabilir : Winfrid Schulze, *Soziologie und Geschichtswissenschaft. Einführung in die Probleme der Kooperation beider Wissenschaften*, München 1974 (Kritische Information 8).

2 Viyana'daki çeşitli arşivlerde bulunan ve Avusturya'nın Bâbüâlf ile ilişkileri konusunda zengin bilgi veren Macar ve Türk kaynakları, henüz çok az değerlendirilmiştir. Adı geçen arşivde bulunan, Türk cephesine âit haberleri ihtiva eden zengin el yazısı «gazeteler» ve Avusturya Millî Kütüphanesindeki yazmalar koleksiyonu da değerlendirilmeyi beklemektedir.

Eski arařtırmaların³ ağırlık noktasını, savaş tarihi, askerlik tarihi ve diplomasi tarihi ile alâkalı münasebetler ve olayların ayrıntılı biçimde açıklanması teşkil eder. Daha yeni çalışmalar ise⁴ Doğu ile Batı arasındaki ilişkilerin iktisadî ve ictimâî açıdan daha köklü biçimde anlaşılmasını hedef tutmaktadır. Kuşatmalar, savaşlar, çarpışmalar, yağma ve zulümlerden yana -karşılıklı olarak- zengin olan ilişkilerde doğal olarak bazı ağırlık noktaları meydana gelmişti. Bu olaylar, çoğunlukla büyük olaylarla aynı zamana rastlar : Bu büyük olayların birbirine eklenmesi ise, Hıristiyan Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilerin olaylar zincirini oluşturur. Böylece Balkan devletlerine ilişkin tarihî araştırmaların ağırlık noktasını, Osmanlı İmparatorluğunun Balkanlardaki genişlemesinin ilk dönemi teşkil eder. 1361 yılında Edirne'nin alınışı, 1389 yılında yapılan ve Hıristiyan Balkan halklarının direnişini kıran ünlü Kosova savaşı ve nihayet zayıf ve içinden çürümüş olan Bizans İmparatorluğunun son kalıntısı olan İstanbul'un yeni bir çağa yol açan fethi (1453), bu gelişmenin önemli süreçleridir. Macar tarihçileri, Macaristan'ın Türklerin egemenliğı altındaki döneminin, yani 16. ve 17. yüzyılların yanı sıra, Johann Hunyani ile de meşgul olmuşlardır. Johann Hunyadi'nin haçlı ordusu 1444 yılında Varna'da yok edilmişti. Tarihçiler ayrıca Avusturya tarihi açısından büyük önem taşıyan 1526 da olan Mohaç savaşı ile de meşgul olmuşlardır⁵. Avusturyalı tarihçiler ise bakışlarını daha çok Yeniçağ'ın ilk dönemlerine çevirmişlerdir (Avusturyalı tarihçiler derken burada sonuçları açısından çok önemli olan Çek ve Alman tarihçilerinin araştırmalarını da dahil ediyoruz). Sınırlar arasındaki yakınlık yüzünden doğal olarak birinci Viyana kuşatması (1529)⁶, Güns(Köszeg)

3 Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 10 cilt, Pesth 1827-1835; Nicolai Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 5 cilt, Gotha 1908-1913; Johann Wilhelm Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 7 cilt, Hamburg 1840-1863; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 6 cilt, İstanbul 1958.

4 1945 ten bu yana araştırmaların durumu konusunda bk. : *Südosteuropa-Bibliographie* ciltleri, Münih 1956 v.d. Son olarak V.c. 2. kısım yayımlanmıştır; bu kısım Yugoslavya, Bulgaristan, ve Arnavutluk'un 1965-1970 literatürlerini kapsamaktadır.

5 Macarca bilmeyenler için Macar araştırmaları konusunda : *Etudes historiques*, Budapeşte 1960, s. 487-765 (1945-59 yılları için); *Nouvelles études historiques*, Budapeşte 1965, 2 cilt, s. 463-629 (1959-63 yılları) ve *Etudes historiques hongroises* 1975, Budapeşte 1975, 2 c., s. 505-639 (1969-1973 yılları için).

6 Walter Sturminger, *Bibliographie und Ikonographie der beiden Türkenbelagerungen Wiens 1529 und 1683*, Wien-Graz-Köln 1955 (Veröffentlichungen

kuşatması (1532), Budin'nin fethi (1540), II. Maximilian'ın Türklere karşı savaşlarıyla (1565/1566)⁷, II. Rudolf'un 1580 lerin başında Türklere yaptığı iki savaş ve nihayet 1592 den 1606 ya kadar süren «Uzun Türk Savaşı»yla çok yoğun meşgul olundu. Bu uzun savaş, Osmanlıları genişleme döneminin durması ve savunmaya geçmesi sonucunu verdi⁸. 1664 yılında Hıristiyan orduları, ilk kez olarak Mogersdorf-St. Gotthard'da büyük bir Osmanlı ordusunu bir meydan savaşında yenmeyi başarabildi⁹. Osmanlıların 1683 yılındaki ikinci Viyana kuşatmasıyla noktalan¹⁰ son büyük ilerleyişinden sonra, büyük bir güç olmak isteyen Avusturya'nın ilerleyişi başlar. Prens Eugen'in kazandığı zaferler, 1699 yılında Karlofça, 1718 yılında da Pasarofça barışlarının yapılmasını sağladı. Bu son antlaşma ile Avusturya, ilerlemesinin en uç noktasına varmıştı¹¹. Modern anlamda birer savaş olarak da nitelendirilebilecek bu savaşların yanı sıra, her iki imparatorluğu ayıran geniş sınır boyunca, yukarı Macaristan'daki Zips'ten, Dalmaçya sahilindeki Zengg'e (Senj) kadar uzanan bölgede sürekli çatışmaların meydana geldiğini de belirtmeliyiz. Bu sürekli çarpışmalar, Müslümanların savaş konusundaki kutsal inançlarıyla ilgilidir. Bu inanca göre dünya ikiye ayrılır. Dârül-İslâm, barış dünyasıdır; bu dünya, gerçek din olan Müslümanlığı kabul etmiş olanların dünyasıdır. Darülharb ise, savaş dünyası, başka deyişle Müslüman olmayanların dünyasıdır. Bu dünya ile ilke olarak barış olamaz. Dolayısıyla padişah ile Hıristiyan dünyası arasında da barış olamaz, ancak hep uzatılan mütârekeler söz konusu olabilir. Ancak Müslüman inançlarına göre, 4000

der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 41 und Walter Hummelberger, Die erste Wiener Türkenbelagerung 1529. Viyana 1976 (Militärhistorische Schriftenreihe).

7 Eduard Wertheimer, *Zur Geschichte des Türkenkrieges Maximilians II. 1565 und 1566* : Archiv für österreichische Geschichte 53 (1875). s. 43-101.

8 Karş. : Walter Leitsch, *Rudolph II und Südosteuropa*, 1593-1606, in : East European Quarterly 6 (1974), s. 301-320.

9 Georg Wagner, *Das Türkenjahr 1664, eine europäische Beweahrung*. Raimund Montecuccoli. Die Schlacht von St. Gotthard-Mogersdorf und der Friede von Eisenburg (Vasvar), Eisenstadt 1964 (Burgenlaendische Forschungen 48) ve Kurt Peball, *die Schlacht bei Sankt Gotthard-Mogersdorf 1664*, Viyana 1964 (Militärhistorische Schriftenreihe 1).

10 Krş. Sturminger (Anm. 6)

11 Oswald Redlich, *Weitmacht des Barock. Österreich in der Zeit Kaiser Leopolds I.*, Viyana 1961 (4. bas.), Krş. : *Des Grossen Feld-Herrns Eugeni Herzogs von Savoyen und Kaiserlichen General-Lieutnants Heiden-Thaten*, 6 Teile, Nürnberg o.J.

askerden az ve toprak olmaksızın yapılan saldırılar, bu mütarekeleri bozan nedenler değildi¹².

Avusturya ile Osmanlı imparatorluğu arasında iki yüzyıla yakın süren savaşın iç etkilerini incelerken, bu askeri verileri ve savaş yöntemlerine ilişkin özellikleri göz önünde tutmamız gerekir. Osmanlı İmparatorluğu ile savaş döneminde, Yeniçağın ilk döneminde Avusturya'da devlet ve toplum nasıl bir görünüme sahipti? Modern araştırmalar, özellikle bu alanda son yıllarda şaşırtıcı sonuçlar ortaya koymuşlardır.

Önce 16. yüzyılın toplumsal yapısına bakılacak olursa, önümüzde tamamen toprağa bağlı bir halk kitlesi belirir. Başka deyişle nüfusun büyük çoğunluğu, bir toprak sahibine, bir soyluya ya da bir kilise büyüğüne bağlı olan köylülerden oluşmaktaydı¹³. Devletin bütün yükünü, isyanları sürekli olarak bastırılan bu köylüler taşırdı. Siyasî iktidarı elinde bulunduran güçlere, yani soylulara ve ruhban sınıfına maddî sıkıntılardan uzak bir hayatı garantileyenler, bu köylülerdi. Toprak sahibi ile bu köylüler arasında ikili denebilecek bir ilişki vardı. Toprak sahibi, köylüleri iktisaden sömürürdü. Buna karşılık bunları himâyesi altına alırdı, yani onlara karşı bir çeşit sorumluluk yüklenmiş olurdu. Osmanlı tehdidinin etkileri özellikle bu alanda görüldü. 15. yüzyılın sonlarına doğru Kaerten bölgesine yapılan bir akında bir yandan Türklerin, Orta Avrupalılara tümüyle yabancı olan savaş yöntemleri -Osmanlılar, çok iyi eğitilmiş atlılarla savaşırlardı; ağır hareket eden

12 Hans Joachim Kissling, *Rechtsproblematiken in den christlich-muslimischen Beziehungen, vorab im Zeitalter der Türkenkriege*, Graz 1974 (Kleine Arbeitsreihe des Instituts für europäische und vergleichende Rechtsgeschichte an der rechts- und staatswissenschaftlichen Fakultät der Universität Graz 7). Bu sorunların tümü için krş. : Karl Vocelka, *Fehderechtliche «Absagen» als völkerrechtliche Kriegserklärungen in der Propaganda der frühen Neuzeit*, in: Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung (1976) ve orada gösterilen yapıtlar.

13 Otto Brunner, *Land und Herrschaft. Grundfragen der territorialen Verfassungsgeschichte Österreichs im Mittelalter*, Darmstadt 1965 (5. bası) ve : *Der steirische Bauer. Leistung und Schicksal von der Steinzeit bis zur Gegenwart*, Graz 1966 (Veröffentlichungen der steiermärkischen Landesarchiv 4); Helmuth Feigl, *Die niederösterreichische Grundherrschaft vom ausgehenden Mittelalter bis zu den theresianisch-josephinischen Reformen*, Wien 1964 (Forschungen zur Landeskunde von Niederösterreich 16); Georg Grüll, *Bauer, Herr und Landesfürst. Sozialrevolutionäre Bestrebungen der oberösterreichischen Bauern 1650-1848*, Graz-Köln 1963 (Forschungen zur Geschichte Oberösterreichs, 8); aynı : *Die Robot in Oberösterreich*, Linz 1952 (Forschungen zur Geschichte Oberösterreichs 1).

şövalye orduları, hız bakımından bunlarla başa çıkamazlardı-, öte yandan Hıristiyan ordusunu çoğunlukla felce uğratan Türkler karşısında duyulan korku, soylular sınıfının tam bir başarısızlığa uğramasına ve kendilerine bağlı olan köylüleri Akıncılara terketmesine yol açtı¹⁴.

Asiller, sağlam kalelerde oturduklarından hemen hiç bir tehlike karşısında değildiler. Köylülerin sayısı ise ölümler ve tutsak düşmeler yüzünden sürekli azalmaktaydı. Bu azalma da hayatta kalanların vergi yükünün daha da ağırlaşmasına yol açıyordu. Köylüler, soylular ve imparator tarafından terkedildiklerini hissediyorlardı. Büyük bir ihtimalle yoksul bir papaz tarafından kaleme alınan, ama köylülerin duygularını dile getiren, İmparator III. Friedrich'e seslenen 1478 tarihli duvar yazısında şu sözler vardır :

«Uyan daldığın uykundan. Sen taç giyerken eline kitap değil, halkını ve kiliseyi korumak için bir kılıç aldın. İhmalkârlığın yüzünden tahtından olmamak için koru kendini. Koş ve daha fazla gecikme. Servetini Hıristiyanların kanından daha değerli tutma. Servetini dağıt ve babalarla anaların acılarını azalt... Köylülerin elinden onun, karısının ve çocuklarının alın teri ve yiyeceği olan parayı alıyorsun... Görevin yoksul işçileri, dulları ve yetimleri korumak iken, onların kanlı terlerine nasıl dokunabiliyorsun?»¹⁵.

Yüksek sınıfın acze düşmesiyle birlikte, kökeni sadâkat ve korumadan oluşan ve karşılıklı ilişkide yatan toplumsal bir mekanizma harekete geçti. Çünkü sözü geçen acze düşmeyle birlikte bu ilişkinin varlığı konusunda da artık kuşku belirmişti : 1469 ve 1478 yıllarındaki köylü ayaklanmalarına katılanlar, büyük toprak sahiplerine kiralalarını, vergilerini vermekten ve diğer hizmetlerini ifa etmekten kaçındıklarında, Ortaçağ hukukuna göre haklıydılar. Ne var ki ayaklananların, soyluların açık toprakları Osmanlılara karşı koruma imkânsızlığı yüzünden yazılı olmayan bu hukukî sözleşme gereğince kendilerine düşeni yerine getirmedikleri yolundaki gerekçeleri, uygulamada pek sonuç sağlamadı. Ayaklanma, Türklerin çekilmesinden sonra soylular tarafından 16. ve 17. yüzyıllardaki bütün ayaklanmalar gibi son derece zâlimce bastırıldı.

Türk tehlikesi Macaristan'da da ülkenin gördüğü en büyük ayaklanmanın, Györg Dosza ayaklanmasının doğumuna yol açtı. 1514 yılında Papa

14 Krş. Özellikle Wilhelm Neumann, *Die Türkeneinfälle nach Kaernten, Südost-Forschungen* 14 (1955). s. 84-109; Grete Mecenseffy, *Sozialrevolutionäre Bauernerhebungen in Südost-europa während des 15. und 16. Jahrhunderts*, Südostdeutsches Archiv 15/16 (1972/73), s. 23-35.

15 Hans Pirchegger, *Die innerösterreichischen Bauernkriege*, Pirchegger, ausgewählte Aufsätze, Graz 1950, s. 119-142.

X. Leo, Osmanlılara karşı bir haçlı seferi ilân etti. Bu olay, Macaristan'ın iktisadî durumu sıkışık toprağa bağlı kişileri arasında çok iyi karşılandı. Toplanıp bir araya gelen kitleler, o zamana değin münferit toprak sahiplerinin aczine bağladıkları kötü durumlarının müşterek bilincine kısa zamanda vardılar; bu birleşme sonucunda devrimci bir hareket doğdu. Hareketin başına da haçlı seferinin komutanı soylu Györg Dosza geçti. Birleştirici unsur olan Türklere karşı haçlı seferi, asiller sınıfına karşı bir savaşa dönüştürüldü. Ayaklanma, köylülerin Nemes'e, yani Macar soylularına yenilmeleleriyle ve korkunç cezalara çarptırılmalarıyla son buldu. Onbinlerce köylü öldürüldü. Dosza'nın kendisi ise kızgın bir tahta oturtulup başına kızgın bir demir taç geçirilerek öldürüldü¹⁶. 16. yüzyılın sonlarına doğru Slovak köylü devrimci Matja Gubec de aynı kaderi paylaştı¹⁷.

Osmanlıların doğrudan doğruya sebep oldukları bu köylü ayaklanmalarının yanı sıra Türk savaşları, köylülerin memnuniyetsizliklerine dolaylı olarak da yol açtı. Burada özellikle II. Rudolf'un 16. yüzyılın sonuyla 17. yüzyılın başında yaptığı uzun Türk savaşını belirtmek gerekir. 13 yıl süren bu savaş, iktisadî açıdan halkın dayanma gücünü sonuna değin zorladığı gibi, soylular ve ruhban sınıflarının savaş vergi ve yardımlarını tamamen halka yıkmaları sebebiyle toplumsal çekişmeleri de alabildiğine yoğunlaştırdı. Aşağı ve Yukarı Avusturya Bölgelerinde vergi istekleri ve sık sık asker toplamar giderek dayanılmaz hale gelince, 1596/97 yıllarında bu bölgelerde muazzam bir köylü ayaklanması meydana geldi. Ayaklanmayı basturmak için yalnız asker değil -«Hiristiyanların ezeli düşmanları» ile yapılan savaşın ortasında devletin bunalım içerisinde bulunduğu bir sırada, sadakat borcu ileri sürülerek-, propaganda yapılması da gerekli oldu¹⁸.

16 Joszef von Eötvös, *Der Bauernkrieg in Ungarn*, Peşte 1850 ve: *Die Geschichte Ungarns* (yayımlayan: Macar Bilimler Akademisi Tarih Bilimleri Enstitüsü), Budapeşte 1971., s. 125 v.d. Gabor Barta ve Nagy Antal Fekete'nin yapıtları dile ilişkin nedenlerle incelenememiştir. Paraszthaboru 1514-pen (1514 köylü savaşı) Budapeşte 1973.

17 *Polozaj kmeta in kmecki upori od 15. do 19. stoljeta. Polozaj seljaka i seljacki ustanici od 15. do 19. stoljeca*. 15-19. yüzyıllar arasında köylü sınıfı ve köylü ayaklanmaları. A. parasztag helyzete és a parasztfelkelések a 15. sz-tol a 19. szazadig, Maribor 1973 (Internationales kulturhistorisches Symposion Mogersdorf 5). Özellikle Josip Adamcek'in makalesi: *Die Bauernaufstände in Kroatien im 15. und 16. Jahrhundert*, s. 37-56.

18 Helmuth Feigl, *Der niederösterreichische Bauernaufstand 1596/97*. Wien 1972 (Militärhistorische Schriftenreihe 22); daha eski literatür: G.E. Friess, *Der Aufstand der Bauern in Niederösterreich am Schlusse des 16.*

Türk tehlikesinin etkilerine ilişkin bu açıklamalarla, köylü savaşları gibi karmaşık ve pek çok kökene dayanan bir olayın tek nedeninin ya da önemli nedeninin yalnızca Türklerin genişlemesi olduğu gibi bir iddia ileri sürülmek istenmemektedir. Ama bu ögenin de herhalde ihmal edilmemesi gerekir. Bu birkaç açık örnek bile bize, Avusturyalıların böylesine güçlü bir düşmanla karşılaşmalarının toplumsal yaşamı ne denli derinden etkilemiş olduğunu ve bu arada Ortaçağın oturmuş ve güvenilirli sanılan hukuk düzenini nasıl çözmeye başladığını göstermeğe yeter.

Ancak karşılıklı bağlanışın yukarıda sözü edilen modeli yalnızca toplumun en alt tabakası olan köylülere münhasır kalmamıştı; bu tasavvur, değişik bir görünümle imparatora varıncaya kadar bütün derebeyi toplumuna egemendi. Soylular ve yüksek ruhban sınıfı, prenslerin ve imparatorun yanı sıra çağın büyük olaylarına yön verme açısından önemli politik öğeleri oluşturuyorlardı. Bu ilişki de çeşitli kademelere bölünmüştür, bir bütün oluşturabilmekten uzaktır, bölgesel bakımdan parçalanmış durumdadır ve sürekli bir mantıklı sistem içerisinde değildir; zaten o dönemin bölgesel açıdan ve iktidar sahipliği açısından alabildiğine parçalanmışlığı karşısında örgütlenmiş bölgesel devlet tasavvuruna gitmekten kaçınmak gerekir. Orta Avrupa'da en üst birim, başında imparatorun bulunduğu Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'du. Gücü zayıf olan merkezî imparatorluk örgütünün karşısında seçici prenslerden, kontlardan, şövalyelerden, serbest şehirlerden teşekkül eden bir güç vardı. Bunlar, sürekli bir organ olan Reichstag'ı oluşturmaktaydılar. Murahhas heyetler diye nitelendirilebilecek olan Reichsstand'lar, imparatora yardım etmek ve danışmanlık yapmakla yükümlüydüler. İmparatorun da görevi onları korumaktı. Burada köylülerle toprak sahipleri arasındaki ilişkiyle olan büyük benzerlik hemen göze çarpar. Bu Reichsstand'ların çoğunun Brandenburg, Sakonya, Bavyera ya da Avusturya gibi büyük bölgeleri vardı. Bu topraklardaki prenslerin durumu, imparatorların onlara karşı olan durumlarına çok benzemektedir. Kendi bölgelerinde kendilerine tabi olan soylularla, şövalyelerle ve kent temsilcileri ile karşı karşıya idiler. Bunlar, eyalet prensinin merkeziyetçiliğine karşı federalist ilkeyi temsil ediyorlardı. Bundan önce sözü edilen köylü kitlelerinin eyaletlerin soylular ve ruhban sınıfına bağlılığı göz önünde tutulduğu zaman, piramit biçimi bir yapıya sahip olan feodal sistem ortaya çıkar.

Gerek eyaletlerin, gerekse imparatorluğun meclis tipi kuruluşlarını Ye-

Jahrhunderts. Blaetter des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich NF. 31 (1897), s. 3-98 ve 307-453.

niçağın başında meşgul eden başlıca iki problem vardı : din sorunları ve Türk tehlikesi. Bu her iki sorundan Orta Avrupa'nın siyâsî ve dinî gelişmesiyle ilgili olarak önemli sonuçlar doğdu¹⁹. İster imparatorlukta olsun, ister eyâletlerde olsun, acaba bu meclis tipi kuruluşlar, merkezî iktidar karşısında hangi yararları temsil etmekteydiler? İlk başta bu konuyla doğrudan doğruya ilgili olan iki soru üzerinde düşünmek gerekir. Sınıfsal kuruluşların herhangi bir talepte bulunabilmelerini mümkün kılacak ilk ve en önemli hak, eyâlet prenslerinin vergi isteklerini onaylama hakkıydı. Aynı hak, imparatorluk meclisleri için imparatorun vergi isteklerini onaylamak bakımından önemliydi. Merkezî iktidarın temsilcisi, kendisi için gerekli olan parayı elde edebilmek için tebasına çeşitli tavizler vermek zorundaydı. Bunların en önemlilerinden biri olan 16. yüzyıldaki din sorunu üzerinde daha ayrıntılı durmak gereği vardır. Ancak burada da sorunların yanından geçen çok modern bir düşünce biçiminden kaçınmak zorundayız. 16. yüzyılın başında din önemli bir politik faktördü; çağın politik ideolojisi de anlaşılabilir için dinî dili kullanıyordu. İmparatorluk meclislerinin Protestan dinî uğruna atıldıkları mücadele, bu nedenle yalnız din alanında kalan bir sorun değildi. İmparatorla boy ölçüşme imkânını veren bir politika idi. Bu sorun ile Türklerle savaş sorunu arasındaki ilişki açıktır. Çünkü din alanında verilecek ta-

19 Sınıf araştırmaları için yeni literatür olarak : Otto Hintze, *Staat und Verfassung. Gesammelte Abhandlungen zur allgemeinen Verfassungsgeschichte* 1 (1941), 3. baskı, Gerhard Österreich, Göttingen 1970; Anton Schindling, *Reichstagsakten und Staendeforschung, Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 24 (1973), s. 227-243 ve oradaki literatür; Fritz Hartung, *Deutsche Verfassungsgeschichte im 15. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. Stuttgart 1959 (8. baskı); Friedrich Hermann Schubert, *Die deutschen Reichstage in der Staatslehre der frühen Neuzeit*, Göttingen 1966 (Schriften der historische nKommission der bayerischen Akademie der Wissenschaften 7); Gerhard Österreich, *Verfassungsgeschichte vom Ende des Mittelalters bis zum Ende des alten Reiches*, Gebhard : *Handbuch der deutschen Geschichte*, 2 c., (1970), s. 361-437. Özellikle Avusturya için : Herbert Hassinger, *Die Landstaende der österreichischen Laender. Zusammensetzung, Organisation und Leistung im 16. bis 18. Jahrhundert*, Jahrbuch für Landeskunde für Niederösterreich 36 (1964), s. 989-1035; Angelika Hametner, *Die niederösterreichischen Landtage von 1530-1564*, doktora tezi, Viyana 1970; Hannelore Herold, *Die Hauptprobleme der Landtagshandlungen des Erherzogtums Österreich unter der Enns zur Zeit der Regierung Kaiser Maximilians II. (1564-1576)*, doktora tezi, Viyana 1970; Gottfried Stangler, *Die niederösterreichischen Landtage von 1593 bis 1607*, doktora tezi, Viyana 1972; Neue Ergebnisse der niederösterreichischen Staendeforschung unter besonderer Berücksichtigung des spaeten 16. Jahrhunderts; *Unsere Heimat* 44 (1973), s. 110-128.

vizlerle ve böylece sınıfların güçlenmesiyle imparatorun para ihtiyacı arasında yakın ilişki vardır. Savaşların çok para gerektirmesi yüzünden, imparatorun başında aşırı savaş derdi toplandığında, paraya olan ihtiyacı da o ölçüde artıyordu. 17. yüzyılda Türklere karşı büyük zafer kazanmış olan Raimund Montecuccoli'nin yerinde olarak şöyle söylediği belirtilir: Savaşabilmek için üç şey gereklidir : «monete, monete e piu monete» (Para para, yine para)²⁰. Bu parayı temsilcilerden alabilmek için tavizler vermek gerekiyordu. Böylece büyük paralara malolan Türk savaşlarıyla ilişki doğrudan doğruya kurulmuş olmaktadır. Bu tez, Reform hareketinin ilk devresinde politik bir hareket olarak özellikle belirgindir²¹. Luther, ilk önce birer olgu olarak tartışmalı bulunan tezlerini ilân ederek bir düşünce hareketi yaratmıştı. Ama yukardaki nedenlerden ötürü imparatorluk içersindeki sınıfların temsilcileri bu harekete sahip çıktılar ve hareketin bayrağı altında V. Karl'a isyan ettiler. Bu isyanı meclislerde yaptılar. Karl, gerek kendisi gerekse kardeşi I. Ferdinand için güncel olan Türk tehlikesinin yanı sıra, Fransa ile de uzun süren bir savaşa girmişti. Bu durum, Avrupa tarihinde sâbit bir nokta olarak kalmıştır. 1526 yılında, Macaristan'daki Türk tehlikesi alabildiğine yoğunlaştığında -1526, Mohaç savaşının yapıldığı yıldır-, Speyer'deki ilk Reichstag'ta Lutherci harekete ilk tavizler verildi. Alınan karara göre temsilci heyetleri, Tanrıya ve majeste imparatora karşı sorumluluklarını nasıl yerine getirdiğine inanıyorsa, o şekilde davranacaktı. 1529 yılındaki ikinci Speyr Reichstag'ında V. Karl'ın kendisi imparatorluk içersinde değildi. Kardeşi Ferdinand'a İspanya'dan sert müdahalede bulunması yolunda talimat verdi. Ferdinand ise -1529, birinci Viyana kuşatmasının olduğu yıldır-, daha çok tavizden yana idi. Ancak sonunda imparatorun görüşü baskın çıktı; bu ise Reichstag'ta ayrılmalara ve protestan heyetlerin protestosuna yol

20 Richard Zozmann, *Zitatenschatz der Weltliteratur*, Berlin-Hamburg 1954 (8. baskı), Sp. 285. Bu müellife göre bu söz, mareşal Gian-Jacobo Trivulzio'ya aittir (1448-1518).

21 Almanya'daki reform hareketinin tarihi için bk. : Gebhardt, *Handbuch der deutschen Geschichte*, 9. bas., işleyen : Herbert Grundmann, c. 2., Stuttgart 1970 (= dtv wissenschaftliche Reihe 4208), Stephan Fischer-Galati, *Ottoman Imperialism and German Protestantism, 1521-1555*, Cambridge/Mass. 1959 (Harvard Historical Monographs 43); *The Turkish Question and the Religious Peace of Augsburg*, Südost-Forschungen 15 (1956), s. 290-311 ve Horst Glassl, *Das Heilige Römische Reich und die Osmanen im Zeitalter der Reformation, Südosteuropa unter dem Halbmond*. Untersuchungen über Geschichte und Kultur der südosteuropäischen Völker während der Türkenzeit, Münih 1975 (Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients 16), s. 61-72.

açtı. Sözü edilen bağımlılık, özellikle 1532 yılındaki Reichstag'ta belirgin- dir. Yeni bir Türk hücumunun öncesinde bulunulduğundan, V. Karl, Nürn- berg'te bir dîni barış yapmak zorunda kaldı. Buna karşılık da gerek para, gerekse 40.000 kişilik bir imparatorluk ordusu olmak üzere Türklere karşı büyük bir yardım sağladı. Viyana önlerindeki ordu ile, Nikolaus Jurischitz'in (Juricic) küçük Güns (Köszeg) kalesindeki direnişi, Türklerin yine Viyana' ya kadar ilerlemelerini engelledi²². 1532 yılından sonra Avrupa'nın Türkler- den gördüğü baskıda bir hafifleme oldu. V. Karl bundan, Schmalkalden İti- tıfakı içerisinde birleşen protestanlara karşı uygulayacağı kuvvet politikasını hazırlamak için yararlandı. Sonunda Protestanları 1546/47 Schmalkalden savaşında yenilgiye uğrattı. Ancak kendi aleyhine değişen iç politika şartları yüzünden zaferinden yararlanamadı. Bu gelişme göz önünde tutulduğu tak- dirde, Hans Ulrich Wehler'in 1870/71 Alman imparatorluğu için reddettiği bir teze dayanılarak, dış politikanın iç politikaya oranla «öncelik taşıdığı»²³ ve iç politikayı biçimlendirdiği, üzerinde durduğumuz dönem için rahatlıkla söylenebilir. Bununla ilgili olarak, Martin Luther'in Türklerle ilgili tutumu da üzerinde durulmağa değer niteliktedir²⁴. Luther için Orta Avrupa'nın Os- manlıların tehdidi altında oluşu, dîni bir fenomendi. Türkler, kötü Hıristi- yanlar için, yani Luther'in anlayışına göre katolik kilisesi için, Tanrı tara- fından gönderilmiş ceza idi. «Türklere karşı savaşmak, Tanrıya karşı gel- mektir», diyordu. Martin Luther -Lutherci dünya görüşünün temel bir öğe- si olarak- acı çekenlere bu «Tanrı cezası»na da boyun eğmelerini öğütlü-

22 Ascan Westermann, *Die Türkenhilfe und die politisch-kirchlichen Par- teien auf dem Reichstag zu Regensburg 1532*, Heidelberg 1910 (Heidelberger Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte 25).

23 Hans Ulrich Wehler, *Bismarcks Imperialismus 1862-90*: Imperialis- mus, Köln-Berlin 1970 (Neue wissenschaftliche Bibliothek 37), s. 259-288; *Das deutsche Kaiserreich 1871-1918*, Göttingen 1973 (Kleine Vandenhoeckereihe 1380), Kapitel 1/4 'und Einleitung; *Bismarck und der Imperialismus*, Köln- Berlin 1969.

24 Helmut Lamparter, *Luthers Stellung zum Türkenkrieg*, doktora tezi, Fürstenfeldbruck 1940; Richard Lind, *Luthers Stellung zum Kreuz- und Tür- kenkrieg*, doktora tezi, Giessen 1940; John W. Bohnstedt, *The Infidel Scourge of God. The Turkish menace as seen by German pamphleteers of the reformation era*, Philadelphia, 1968 (Transactions of the American Philosophical Society. New Series Vol 58, P. 9); Richard Ebermann, *Die Türkenfurcht. Ein Beitrag zur Geschichte der öffentlichen Meinung in Deutschland während der Reform- utionszeit*. Doktora tezi. Halle 1904; Hans Joachim Kissling, *Türkenfurcht und Türkenhoffnung im 15. und 16. Jahrhundert. Zur Geschichte eines «Komplexes»*: Südost-Forschungen 23 (1964), s. 1-18.

yordu. 1529 yılındaki Türk kuşatmasıyla birlikte tehlikenin çok yakın olu- şu karşısında duyulan korku nedeniyle bu düşünce de değişmeğe başladı ve Luther, bu defa Türklere karşı savaşılması için konuşmalar yapmağa baş- ladı. Luther'in bu çelişkili görüşü, bundan sonraki Protestan hareketini de etkiler nitelikte kaldı.

Türklere karşı yardım anlaşmalarıyla, din alanındaki taleplerin en çok birbirine bağlandığı yerler, doğrudan doğruya Türk tehdidi altında bulunan Avusturya eyâletleri oldu. 16. yüzyılın ikinci yarısındaki Avusturya'nın da- hili şartları, bu konuda en iyi örnek olarak gösterilebilir²⁵. I. Ferdinand, va- siyetnamesinde Avusturya eyâletlerini 1564 yılında üç oğlu arasında taksim etmişti. II. Maksimilyan, Aşağı ve Yukarı Avusturya'yı, Bohemya ve Ma- caristan'ı aldı ve sonunda Kutsal Roma Germen imparatorluğunun da im- paratoru oldu. Ferdinand, Tirol bölgesiyle Habsburg hanedanının İsviçre ve Güney Almanya'daki topraklarını aldı. II. Karl ise Steiermark, Kaernten, Krain ve Görz'ü kapsayan iç Avusturya bölgelerini aldı. Bu toprakların iki özelliği vardı. Bir kere Osmanlı İmparatorluğu ile uzun bir ortak sınıra sa- hip olduklarından ve doğuya doğru ova biçiminde açık, dolayısıyla Türk akıncıları karşısında korumasız uzandıklarından, Osmanlı tehlikesiyle doğ- rudan doğruya karşı karşıya idiler. İkinci olarak da 16. yüzyılın sonlarına doğru meydana gelen ikinci Protestanlık hareketi sırasında bu eyâletler Lut- herciliğin büyük etkisi altında kalmışlardı. Bu durumda koyu Katolik olan ve kendisinden daha koyu Katolik bir Bavyera prensesiyle evli bulunan Ar- şidük, tamamen Protestanlardan oluşma bir direniş karşındaydı. Bu özel durumdan ötürü iç Avusturya'da tarihî oluşumlar çok daha hızlı bir tempo ile belirginleşti. Aynı şekilde ülkeleşme ve belli bir ülke bilincinin gelişme- siyle, bizi özellikle ilgilendiren, Türk tehlikesiyle sınıfların gücü arasındaki karşılıklı ilişki de hızlı gelişti.

Özellikle iç Avusturya'da gelişme bakımından asıl savaş yılları değil, fakat ülkenin doğuya yakınlığı ve açıklığı önemli oldu ve her yıl Türklere

25 Krg. özellikle Johann Loserth'in yapıtları (Wilhelm Erben ve A. Kern tarafından toplanan - *Johann Loserth als Geschichtsschreiber*, Zeitschrift des historischen Vereins für Steiermark 22, 1926, s. 5-30); Johann Loserth, *Die Reformation und Gegenreformation in den innerösterreichischen Ländern im XVI. Jahrhundert*, Stuttgart 1898 ve: *Innerösterreich und die militärischen Massnahmen gegen die Türken im 16. Jahrhundert*. Studien zur Geschichte der Landesdefension und der Reichshilfe, Forschungen zur Verfassungs- und Ver- waltungsgeschichte der Steiermark XI/1, Graz 1934. Ayrıca şu sergi katalogu- nu karış: *Graz als Residenz. Innerösterreich 1564-1619*, Graz 1964 ve şu kitap: *Innerösterreich 1564-1619*, Graz 1967 (Joannea 3).

karşı savunma için büyük giderlere yol açtı. Bu yüzden II. Karl, hiç bir zaman eyalet temsilcilerine ve onların dinî taleplerine güçlü biçimde direnebilme imkânı bulamadı. 1572 yılında da Steiermark'lı derebeylerine ve şövalyelere Brucker Landtag'ta²⁶ kendileri ve tebarı için din özgürlüğü tanımak zorunda kaldı. Oysa kendisi, 1555 tarihli Augsburg Barışı'na göre «Cuius regio, eius religio»- soylu tebarının dinlerini de tesbit etmek hakkına sahipti. Muhtemelen II. Karl' tarafından kasten konmuş olan sınırları belirsiz hükümler, kentlerin ve bunların dinî uygulamalarının durumunda karışıklığa yol açmıştı. 1578 yılında bu durum yine bir bunalıma yol açtı; yeni bir Türk tehdidi altında kalan Karl da yine sınıfların isteklerine boyun eğmek zorunda kaldı. Ertesi yıl Türk tehdidinin hafiflemesi, Münih konferansında İç Avusturya'da Protestanlıkla savaşılmaması için tedbirler alınabilmesini mümkün kıldı. Fakat bu tedbirler, ancak Karl'ın oğlu II. Ferdinand zamanında, Osmanlıların genişlemesinde, daha önce de belirtildiği gibi, önemli bir bölüm olan uzun süren Türk savaşından epey sonra bütün etkinliği ile uygulanabildi. Bu arada ilginç olan nokta, Türk tehlikesinin yoğunluğu ile ilgili olarak, öngörülen bütün önlemlerin bu programda yer almış ve zamanlarının belirtilmiş olmasıdır²⁷.

İç Avusturya bölgesinde Türk tehlikesi ile din problemi arasındaki bu karşılıklı ilişkiden başka, Yeniçağın başlarında şimdi incelemek istediğimiz bir faktör daha vardır ki, o da çeşitli sınıfların ülke savunmasına ilişkin tutumlarıdır. Bu faktör, Winfried Schulze tarafından yazılan ve hiç kuşkusuz son yıllarda Avusturya siyasi tarihine ilişkin en önemli eser olan *Landesdefension und Staatsbildung* (Ülke Savunması ve Devlet Oluşumu) başlığında belirlenir²⁸. Schulze de, bir ülke savunması örgütünün geliştirilmesiyle, modern bölgesel bir devletin kuruluşunun birbirine bağlılığı yolundaki tezlerini geliştirmek için İç Avusturya Bölgesini seçmiştir. İç Avusturya'nın uzun ve korumasız sınır bölgesi, sınıflardan sağlanan örgüt kadar ağır tempolu ol-

26 Johann Loserth, *Zur Geschichte des Brucker Libells*, : Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte des Protestantismus in Österreich 53 (1932), s. 7-23 ve Franz Martin Mayer, *Der Brucker Landtag des Jahres 1572*, Archiv für österreichische Geschichte 73 (1888), s. 467-508).

27 (Yayımlayan : Johann Loserth), *Acten und Korrespondenzen zur Geschichte der gegenreformation in Innerösterreich unter Erzherzog Karl II. (1578-1590)*, Viyana 1898 (Fontes rerum Austriacarum 2. Abt., Bd. 50), s. 33.

28 Winfried Schulze, *Landesdefension und Staatsbildung. Studien zum Kriegswesen des innerösterreichischen Territorialstaates (1564-1619)*, Wien-Köln-Graz 1973 (Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 60).

mayan, maaşlı askerlerden kurulu ordular kadar da pahalıya çıkmayan bir örgütün kurulmasını zorunlu kılmaktaydı. Ayrıca paralı askerler, terhislerinden sonra çoğu kez kendi topraklarında yağmaya girişmekteydiler. Bu iş, 16. yüzyılın belki de en meşhûr askerî uzmanı olan Lazarus von Schwendi'nin de²⁹ hazırlık çalışmalarına katıldığı ve ülke savunmasına ilişkin gerçekten modern ilkeler ihtiva eden bir savunma düzeniyle başarıldı. Ayrıca, Türklerin sınırlardaki savaşıları olan tımarlı sipahiler gibi hızlı binicilerin karşısına benzer bir kuvvet çıkarılması girişiminde bulunuldu. Başka bir deyişle İslamiyetteki sürekli savaş düşüncesi kopya edilmeğe ve bazı değişikliklerle Hıristiyan dünyasına uygulanılmağa çalışıldı. Bu amaçla bir askerî sınır (Militaergrenze)³⁰ kuruldu. Bu örgüt, iki yüzyıl boyunca sınırdaki baskıyı azaltmayı amaçladı. Örgüt, Hıristiyan Sırlardan ve Hırvatistan ve Slovakya civarındaki Türk bölgelerinden kaçan Balkan halklarından oluşturuldu. I. Ferdinand, 1535 yılında askerî sınırda oturanlar için ilk imtiyazları tanıdı. Bu imtiyazlar, 1630 yılında «Statuta Valachorum»da nihai olarak tesbit edildi. Bunların en önemlisi, savunma ile yükümlü köylülere tanınan kişisel özgürlüktü. Böylece daha önce anlattığımız o zamanki ictimaf düzeninde yepyeni bir görünüm ortaya çıkmış oluyordu. Askerî sınır, köylünün soylu toprak sahibine bağlı olmadığı bir bölgeydi. Bu toplumsal yapı, modern araştırmacılık alanında büyük ilgi görmüştür. Örgütün kökeni, eski bir Slav kurumu olan Zadruga'ya dayanıyordu. Zadruga, âilenin savunma hizmetleri görebilecek erkeklerinden oluşurdu. Bu örgütleniş şekli, saldırılar karşısında çabuk harekete geçmeyi, birlikler arasında sıkı bağlantı kurularak ve taktik uyumla «küçük savaş»³¹ -veya modern deyimimle gerilla savaşı- tekniğini mükemmelleştirmeyi sağladı. Osmanlı sınırında uygulanan bu taktik, mutlakiyet çağında başka cephelerde de kullanıldı. Prusya ile yapılan veraset

29 Wilhelm von Janko, *Lazarus Freiherr von Schwendi, oberster Feldehauptmann und Rath Kaiser Maximilians II.* Wien 1871 und Eugen von Frauenholz, *Lazarus von Schwendi. Der erste deutsche Verkünder der allgemeinen Wehrpflicht*, Hamburg 1939.

30 Günther Erich Rothenberg, *Die österreichische Militaergrenze in Kroatien 1522-1881*, Wien-München 1970; Jakob Amstadt, *Die k.k. Militaergrenze 1522-1881*, 2 c., doktora tezi, Würzburg 1969; Winfried Schulze, *Die österreichische Militaergrenze - Ein Literatur - und Forschungsbericht : Militaergeschichtliche Mitteilungen 5* (1971), s. 187-196; Carl Goellner, *Die siebenbürgische Militaergrenze, ein Beitrag zur Sozial - und Wirtschaftsgeschichte 1762-1851*, Münih 1974 (Buchreihe der Süddeutschen Historischen Kommission 28).

31 Johannes Kunisch, *Der Kleine Krieg. Studien zum Heerwesen des Absolutismus*, Wiesbaden 1973 (Frankfurter Historische Abhandlungen 4).

savaşlarında ve yedi yıllık savaşta askerî sınırdaki Hırvatlar, büyük ve pahalı orduların taktik manevralarının yanı sıra -ki bu ordulara elden geldiğince az başvuruluyordu-, önemli rol oynayan gerilla savaşında korkulan bir faktör oldular.

Graz'da kurulan bir saray savaş konseyi de bu sorun içerisinde ele alınmak gerekir. Bu konsey yalnızca eyâlet prensinin değil, ama sınıfların etkisini de taşıyordu. Bütün bu örnekler bize Osmanlıların genişleme politikasının iç ilişkileri, özellikle eyâlet prensi ile çeşitli sınıflar arasındaki ilişkileri nasıl şekillendirmiş olduğunu göstermektedir.

Bu politik durumun yanı sıra, işin iktisadî yönü üzerinde de durmak gerekir³². Toplumsal konum açısından ictimâî ve iktisadî yapıda en önemli rolü oynayan sınıflar ele alınacak olursa, «Türk vergisi»nin yükseltilmesinin büyük iktisadî önem taşıdığı görülür. Reichstag İmparator ve Reich için bir Türk yardımını karar altına aldığı anda, çoğunlukla yüksek olan bu meblâğ eyâletlere, eyâletler tarafından da meclis toplantılarında soylular sınıfına, ruhban sınıfına ve kentlere dağıtılırdı. Bu sonuncular da devraldıkları mâlî yükü kendilerine tâbi olan köylülerin sırtına yüklerlerdi. Avusturya eyâletlerinden birinin meclisi bir Türk yardımını onayladığı zaman, bu kademelerden yalnız birincisi ortadan kalkar, ama yükü taşıyan her zaman köylüler, veya o zamanki nitelendirmeye «aşağı adam» olurdu³³.

Türk savaşları sırasında münferit eyâletlerden ne gibi mâlî yardımlar yapıldığı konusunda, II. Rudolf zamanındaki uzun süren Türk savaşına âit bazı rakkamları örnek gösterebiliriz. Enns bölgesi, normal yıllık verginin, yani 138.000 Florinin iki katını onaylamıştı. Ayrıca münferit kaleler için de ek birlikler ve para yardımları öngörülmüştü. Uzun süren Türk savaşının tamamında Aşağı Avusturya eyâletleri tarafından toplam 6,251.395 Florin verildi. Aşağı yukarı dört yumurtanın bir metelik, yarım kilo etin iki metelik ve sekizde bir litrelik biranın da yine iki metelik ettiği göz önünde tutulursa, bu meclâğın büyüklüğü anlaşılır³⁴. O zamanlar bu parayla 14 mil-

32 İktisadî ilişkilerle ilgili bütün sorunlar için bk. (Yayımlayan Othmar Pickl), *Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege*, Graz 1971 (Grazer Forschungen zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte 1).

33 Cyril Horacek, *Die wirtschaftlichen und sozialen Aspekte der Türkenkriege im 16. Jahrhundert*: Christeria Orientalia praecipue ad Persiam pertinentia (Joanni Rypka... hoc volumen sacrum), Prag 1956, s. 103-112.

34 Gottfried Stangler, *Die niederösterreichischen Landtage von 1593 bis 1607*, doktora tezi, Viyana 1972, s. 52; krg. Wilhelmine Herle, *Die Türken- und Ungarneinfälle im ostniederösterreichischen Grenzgebiet*, doktora tezi, Viyana

yar yumurta satın alınabilirdi. Bugünkü fiyatlara göre hesaplanacak olursa, Aşağı Avusturya gibi küçük bir eyâletin savaş giderleri 3 milyar DM ya da İsviçre Frangı olmaktadır. Bu meblâğ et fiyatlarına göre hesaplandığında, daha da yüksek değerler elde edilmektedir. 1598 yılına ait Reich yardımı 1,921.900 Florindir³⁵. 1590 yılında daha meclis toplantısından önce Bohemya 100.000 Florin, Silezya üç yıl için 721.000 Florin, Kaernten 114.000 Florin, ayrıca da taht ve asker yardımında bulunmuştur. Tamamen gelişigüzel seçilen bu rakkamlardan, Avusturya'nın bu savaşta yüklendiği muazzam mâlî külfeti tahmin edebilmek mümkündür. Ayrıca biraz çaba harcanmadığı takdirde, tüm savaş giderlerini hesaplayabilme imkânı da vardır. Bu para yardımlarından başka, ihtiyaca göre 30., 10., ve 5., kişi olmak üzere asker yardımı da yapılırdı. Çok zorunlu olduğunda asillerden şahsen katılma da istenirdi -bu ücretli asker döneminde çoğunlukla gereksiz bir birikim olurdu³⁶.

Tâcirler ve ilk burjuva sınıfı temsilcileri de Türk savaşlarının etkisini hissederlerdi. Sınırdaki sürekli savaşların ve güvenlikten yoksun durumun, Yeni Çağ'ın başlangıcında Doğu Orta Avrupa ticaretini tamamen çöktürdüğü ihtimali akla yakın geliyorsa da, bu olmamıştır³⁷.

Güneydoğunun en önemli ticaret alanı ve ticaret yolu, Macar kesimlik hayvanlarının ve öküz derilerinin Orta Avrupa'ya ve Venedik'e nakliydı. Macaristan'da toplanan gümrük bedelleri nedeniyle Habsburg eyâletlerine de büyük paralar sağlayan bu ticaret, savaş yıllarında epey geriledi ve tehlikeli bölgelerden kaçınmak için yolların değiştirilmesi gereği doğdu. Ancak

1941; Hildegard Logitsch, *Innere und aeußere Defensionsmassnahmen des Erzherzogtums Niederösterreich im 16. und 17. Jahrhundert*, doktora tezi, Viyana 1939; Franz Pertl, *Die Grenzabwehr gegen die Türken im westlichen Ungarn und die niederösterreichischen Staende 1564-1601*, doktora tezi, Viyana 1939; Otto Friedrich Winter, *Niederösterreich und der Türkenkrieg 1593-1606*: Jahrbuch für Landeskunde für Niederösterreich, NF. 34 (1958-60), s. 132-139.

35 Oseas Schade, *Ioannes Sleidanus verus et ad nostra tempora usque continuatus*, (Strassburg, 1621, Sp. 992.

36 Alfred H. Loebel, *Zur Geschichte des Türkenkrieges von 1593-1606*, 2. Teil, Prag 1904 (Prager Studien aus dem Gebiet der Geschichtswissenschaft 10), özellikle s. 102-110.

37 Hermann Kellenbenz, *Südosteuropa im Rahmen der europaischen Gesamtwirtschaft*: *Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege*, Graz 1971 1971 (yay.: Othmar Pickl) (Anm. 32), s. 27-58 ve Arno Mehlan, *Die Handelsstrassen des Balkans waehrend der Türkenzeit*, Südostdeutsche Forschungen 4 (1939), s. 243-296.

sözü edilen ticaretin kapsamı bir bütün olarak fazla daralmadı. Avusturya'daki olumsuz iktisadî gelişmenin nedeni, şimdiye kadar söylenegeldiği gibi, yalnızca Türk savaşları değildir. Avusturya'da likit sermayenin büyük ölçüde toplanamaması sonucunda bir yandan Fugger ve Welser gibi büyük Güney Alman ticarî işletmeleri Tuna ticaretinin bazı kısımlarını ele geçirmeyi başardılar; bunun yanı sıra 16. yüzyıla kadar canlı bir gelişme göstermiş olan Pettau (Ptuj) ve Laibach (Ljubljana) gibi Güney Steiermark-Sloven mübadele merkezlerinin durumu, özellikle öküz ticaretini tamamen ellerine geçiren zengin Venedikliler yüzünden çok sarsıldı³⁸.

Kara ticaretinin yanı sıra deniz ticareti de büyük önem taşımaktaydı. Bu alanda başlamakta olan İngiliz ve Fransız ticaretinin yanı sıra Venedik ile Ragüza (Dubrovnik) kendilerini özellikle belli etmekteydiler³⁹. Her iki kentte tamamen Doğu ticaretine bağlı bulduklarından, Osmanlı İmparatorluğu ile şu ya da bu şekilde geçinmek zorunda idiler. Bu durum, her iki cumhuriyeti iki yönlü bir siyaset izlemeğe götürüyordu. Türklere yalnız her cinsten mal değil, fakat silâh ve daha önemlisi, batıdan haber taşımaktaydılar. Venedik ve Ragüza -modern deyimlerle ifade edersek-, eski Avrupa'nın casusluk borsası ve haber değiş-tokuş merkezi niteliğindedir⁴⁰. Venedik, 16. yüzyılda iki kez Osmanlı devletiyle savaşa girmişti; çünkü güneydoğuda iktisadî yararlarının yanı sıra bazı toprak yararlarını da korumak zorundaydı. Dalmaçya kıyı bölgelerinin büyük bir kısmıyla, ticaret üssü olarak çok elverişli olan Girit adası, Venedik'e aitti. Ada, 17. yüzyılda, yıllar süren bir savaştan sonra Osmanlılara geçti⁴¹. Venedik Cumhuriyeti'nin karıştığı bu savaşlar, Ragüza'nın ticaretin büyük bir kısmını ele geçirmesine yaradı. Öte yandan Türklere için de bu ticaret gerekliydi. Karadeniz bölgesinden tahıl ti-

38 Othmar Pickl, Routen, *Umfang und Organisation des innerösterreichischen Handels mit Schlachtvieh im 16. Jahrhundert*: Festschrift Hermann Wiesflecker zum sechzigsten Geburtstag, Graz 1973, s. 143-166; *Die Auswirkungen der Türkenkriege auf den Handel zwischen Ungarn und Italien im 16. Jahrhundert*: Die wirtschaftlichen Auswirkungen (Anm. 32) (yayımlayan: Othmar Pickl), s. 71-129.

39 Philippe Braunstein, *Venedig und die Türkei (1480-1570)*, Die wirtschaftlichen Auswirkungen (Anm. 32) (Othmar Pickl) s. 59-70 ve Francis W. Carter, Dubrovnik (Ragusa). *A classical City-state*, London-New York 1972.

40 Josip Zontar, *Obveszalna služba in diplomacija avstrijskih Habsburzanov v boju proti Turkom v 16. stoljetu*, Ljubljana 1973 (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, razred za zgodovinske in družbene vede 18).

41 Ekkehard Elckhoff, *Venedig, Wien und die Osmanen. Umbruch in Südosteuropa 1645-1700*, Münch 1970.

careti ile, post ve deri ticareti, Osmanlı iktisadî yaşamının önemli bir öğesini oluşturmaktaydı. Osmanlı sarayının lüks ihtiyaçlarının da büyük bir kısmının Avrupa mallarıyla karşılanması gerekiyordu. Bu malların da büyük çoğunluğu Venedik borsalarından geçiyordu. Bu nedenle Osmanlılar yönünden de bu sürekli savaş durumu için bir çözümün bulunması gerekliydi⁴². Ayrıca bir noktanın daha gözönünde tutulması gerekir: Osmanlılarla Venedik arasındaki savaş, hiç bir zaman Osmanlılarla imparator arasındaki savaş kadar sert olamazdı; çünkü Osmanlı Padişahı gibi imparator da üstün gücü ve evrensellik iddiasını kişiliğinde temsil etmekteydi. Batıyla Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ticarî ilişkiler, barışçı ilişkilere yer tanımayan tümüyle savaşçı tutumun sürdürüldüğü düşüncesinin doğru olmadığını ve bu yüzden son yıllarda Güney Slav ve Macar, özellikle Avusturya iktisat ve toplum tarihi araştırmalarında bu durumun göz önünde tutulduğunu göstermektedir.

Türk savaşları, o zaman son derece önemli olan dahili ticaret alanında da etkisini duyurmuştur. Macaristan'da savaşan büyük orduların ihtiyaçlarının karşılanması gerekiyordu. İkmal ve lojistik sorunları, her zaman her savaş yönetiminin başlıca sorunları olmuştur. Çünkü ancak karnı doyan, gerekli silâh ve cephaneye donatılan bir asker savaşta işe yarayabilir⁴³. Macaristan'daki büyük birliklerin Avusturya, Bohemya ve Bavyera'dan gelecek tahılla beslenmesi ve saray hazinesi tarafından bunun için yeterli maddi imkânların sağlanması hiç kuşkusuz o devrin başlıca sorunlarından biriydi; imparatorun kredi alma zorunluğu ise, saraya ait toprakların ipotek edilmesi, madenlerde imtiyaz tanınması yoluyla mülkiyet ilişkilerinde değişikliklere yol açıyordu⁴⁴. Sürekli savaşlar doğal olarak silâh yapımının ve ticaretinin gelişmesine yol açmıştı. Bu yüzden, Innerberg, Vorderberg ve Kaernten'de -Ferlach-, demir endüstrisi geniş destek bulmuştu⁴⁵.

42 Kissling (Anm. 12).

43 Géza Perjés, *Ungarn und die Türken*: Internationales kulturhistorisches Symposium Mengersdorf 1969 in Mengersdorf, Österreich und die Türken, Eisenstadt 1972, s. 47-58.

44 Ingomar Bog, *Türkenkrieg und Agrarwirtschaft. Einführung in die Probleme der Heeresversorgung und Kriegsfinanzierung, vor allem in Österreich unter der Enns und seinen Grenzlandschaften im 16. und 17. Jahrhundert*: (Othmar Pickl), Die wirtschaftlichen Auswirkungen (Anm. 32), s. 13-26.

45 Ferdinand Tremel, *Die Eisenproduktion auf dem steirischen Erzberg im 16. Jahrhundert*, (Othmar Pickl), Die wirtschaftlichen Auswirkungen (Anm. 32), s. 310-332, karşı. Othmar Pickl, *Peter Hofkircher, Ein steirischer Waffenschmied zur Zeit des Frühkapitalismus*. Zeitschrift des historischen Vereins für Steiermark 53 (1962), s. 69-83.

Savaş mekanizmasının işleyişini güvence altına almak için bir merkezleşmeyi zorunlu kılan iktisadî sorunlar, bizi başka bir soruna götürür: Türk Devlet mekanizmasının Avrupa'daki mutlakiyetçi saray yönetimi açısından örnek niteliği ve Türk tehlikesinin Orta Avrupa'daki birleştirici etkisi.

Türkiye'deki mutlakiyetçi devlet yönetimi, Avrupa'ya oranla iki yüzyıl ilerleydi. Padişah'ın mutlak gücü de, devletin savaşçı yoldan genişlemesi karşısında merkezîyetçiliğin zorunlu hale gelmesinden doğmuştu⁴⁶. Osmanlı devletinin ilk zamanlarında, Türk boyları nüfus bakımından kalabalık değildi ve tamamen pratik nedenlerden ötürü orduyu, çoğunlukla savaş tutsaklarından ve kölelerden oluşan başka aşiret mensuplarıyla tamamlama gereği doğardı. Bu sisteme «kul sistemi»⁴⁷ adı verilmişti. Bundan da devşirme sistemi gelişti. Bu sistemde Balkanlardaki Hıristiyan âilelerin yanından alınan erkek çocuklar, Türkiye'ye getirilir ve İslâm dininin esaslarına göre yetiştirilirdi⁴⁸. Yeniçeri adı verilen, bütün Avrupa'ya korku salan piyâdeler, bunlardan oluşturulmuştu⁴⁹. Zaman içerisinde bu müslümanlaştırılmış gurubun etkinliği devletin yüksek makamlarına gelebilecek kadar arttı. Padişah da, eski Osmanlı âilelerinin etkisini ortadan kaldırdığından ve tümüyle kendisine bağlı bir yönetici kadrosu oluşturabildiğinden, bu girişimleri kuvvetle destekliyordu. Bu çözüm, Batı ve Orta Avrupa'daki bürokrasinin gelişmesine paralel tutulabilir⁵⁰. Devletin bir bütün oluşturan yapısı, Padişah'ın her şeyin üzerindeki durumu, onun mutlak yönetimi karşısında teba arasındaki eşitlik, bunların yanı sıra daha bir çok kurum, Avrupa'nın bakışlarını kısa zamanda üzerine çekti. Hans Sturmburger çok doğru olarak şöyle der: «Türk korkusunun, Avrupa'nın Doğudan gelen yabancılar karşısında duyduğu büyük korkunun yanı sıra, doğudaki devlete karşı insancıl

46 Hans Sturmburger, *Das Problem der Vorbildhaftigkeit des türkischen Staatswesens im 16. und 17. Jahrhundert und sein Einfluss auf den europaischen Absolutismus*: Comité international des sciences historiques, XII e congrés international des sciences historiques. Vienne 29. Aout-5 Septembre 1965, Rapports IV, Horn-Wien o.J., S. 201-209.

47 Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara 1963, s. 57-62.

48 Basillike D. Papouliá, *Ursprung und Wesen der Knabenlese im osmanischen Reich*, Münih 1963 (Südosteuropaische Arbeit 59).

49 Walter Hummelberger, *Die Janitscharen*: Internationales kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 1969 in Mogersdorf, Österreich und die Türken, Eisenstadt 1972, s. 109-120.

50 Mumcu (Anm. 47), s. 57-62.

bir merak belirmiş, merkezi-teokratik devletin bunca büyük ve sürekli başarılarının sırrını çözme isteği uyanmıştı»⁵¹.

Bu merak özellikle imparatorun Bâbüâlf'deki elçilerinin mektuplarında ifâdesini bulur⁵². Ogier Ghiselin de Busbecque'in⁵³ daha sonra başka bir vesileyle de sözünü edeceğimiz dört mektubu özel önem taşır. Aynı konu, Machiavelli, Giovanni Botero, Trajano Boccalini ve Thomas Campanella'nın kalemlerinden çıkma, devletler hukukuna ve devlet kuramına ilişkin literatürde de yer alır. Türk devlet biçiminin hayranları arasında Martin Luther de vardır. Luther, hükümdarın güçlü durumundan, insanların sade yaşamından övgüyle söz eder; bu arada manastırların eksikliğinden söz etmeden de geçemez. Bunun yanı sıra yeniçerilik kurumunun da hayranları vardır. Ancak Protestanlar için çok önem taşıyan başka bir nokta da vardır ki, o da Türklerin başka dinden olanlara karşı gösterdikleri hoşgörüdür⁵⁴. Cihat ilkesiyle çelişki oluşturan bu ilke, padişahın egemenliği altına giren bütün topraklarda uygulanırdı. Kitabı olan bir dini kabul etmiş olan halk, baş vergisini, yani *Kur'ân*'da müslüman olmayanlar için öngörölmüş olan vergiyi ödemek suretiyle dininin gereklerini hiç bir takibe uğramaksızın yerine getirebilirdi. Bu durum Yeniçağın başındaki Avrupa'da -bazı hayâli başlangıçlara rağmen-, hiç bir zaman gerçekleştirilememişti.

Her iki devletin koşulları arasında yapılan bu karşılaştırmadan ortaya çıkan en önemli sonuç şuydu: Avrupa, merkezleşme eğilimlerinin güçlendiği bir dönemde merkezîyetçi devletin en mükemmel örneğini karşısında bulmuştu. Bu devletin yalnız örgütlenme biçimi takdir edilmişti. İmparatorun elçilerinden Hans Ungnad, İstanbul'dan gönderdiği raporlardan birinde şöyle der: «Bizim efendilerin bir sürü meclisler toplayıp, dünyanın zamanını ve parasını harcayarak yaptıklarını Türkler bir divanda çözümlüyor»⁵⁵.

51 Sturmburger (Anm. 46), s. 201.

52 Viyana arşivlerindeki raporlar zengin içeriklidir (Haus-Hofund Staatsarchiv, Abteilung Turcica). Çoğu basılı elçi raporlarından iyi bir seçme için bk.: Kiri Teply, *Kaiserliche Gesandtschaften ans Goldene Horn*, Stuttgart 1968.

53 krş.: Ch. Th. Forster ve F.H.B. Daniel, *The Life and Letters of Ogier Ghiselin de Busbecq*, 2 cilt, Londra 1881 ve Heinrich Zimmerer, *Augier Ghiselin von Busbeck. Vier türkische Sendschreiben 1554*. Erstes Sendschreiben, Jahresbericht des Gymnasiums Ludwigshafen am Rhein 1902/3.

54 Joseph Leclerc, *Geschichte der Religionsfreiheit im Zeitalter der Reformation*, 2 cilt, Stuttgart 1965 ve oradaki literatür. Ayrıca Nikolaus Paulus, *Protestantismus und Toleranz im 16. Jahrhundert*, Freiburg/Breisgau 1911

55 Sturmburger (Anm. 46), s. 204).

Elçi raporları bizi her iki güç arasındaki daha geniş iki barışçı alana götürmektedir: Elçilerin faaliyetleri⁵⁶ ve buna bağlı olan, bazen de bundan ayrılması imkânsız Avrupa Türk edebiyatı⁵⁷, İmparatorun elçilik heyetlerinin politik yönlerinin yanı sıra her zaman kültürel yönleri de vardı. Bu konuda ilk olarak karşılıklı armağanları belirtmek gerekir. Bunları bugün gerek Viyana'da -özellikle Sanat Tarihi Müzesi'nin Hofburg sarayındaki eski imparatorluk silâhları koleksiyonunda-, gerekse İstanbul'da, Topkapı Sarayı'nın padişah koleksiyonlarında görebilme imkânı vardır. Bu hediyeler başlıca altın süs eşyalarından, saatlerden ve çalar saatlerden oluşmaktadır -bunlar, Padişahın ve paşalarının çok sevdiği armağanlar arasındaydı-.

Karşılıklı verilen bu armağanlardan başka, elçilik heyetleri sayesinde her iki ülke karşılıklı olarak birbirlerinin yaşam koşullarına ilişkin bilgilerini de çok artırmaktaydılar. Daha önce de adı geçen elçi Ogier Ghiselin de Busbecque, bu alanda iyi bir örnek olarak gösterilebilir. Bu şahıs, Avrupa bilim yaşamını Türkiye gezilerinden edindiği ve Lâtince bir gezi raporunda mektup biçiminde de belgelediği gözlem sonuçlarıyla belgelemiş ve böylece zenginleştirmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içersinde Monumentum Ancyranum'u, Roma imparatoru Augustus'un işlerini (resgestae) içeren kitâbeyi bulan Busbecque, o zamanlar henüz yaşayan bir dil olan ve Karadeniz sâkinlerince konuşulan Kırım-Got dilinin kalıntılarını belgeyerek Alma nfiloloji bilimi için çok büyük hizmetlerde bulundu. En büyük

56 Bertold Spuler, *Die europäische Diplomatie in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad 1739: Jahrbuch für Kultur und Geschichte der Slaven* NF. 11 (1936), s. 53-115, 171-222, 313-366; daha yeni tarihlil örnek bir monografl olarak: Peter Melenberger, *Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn als kaiserlicher Resident in Konstantinopel in den Jahren 1629-1643. Ein Beitrag zur Geschichte der diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und der Türkei in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, Bern-Frankfurt/Main 1973 (Geist und Werk der Zeiten 37).

57 Hermann Ehrenfried, *Türke und Osmanenreich in der Vorstellung der Zeitgenossen Luthers*. Ein Beitrag zur Untersuchung des deutschen Türkenschriftentums, tez Freiburg 1961; Gerstenberg, *Zur Geschichte des deutschen Türkenspiels: Programm des Gymnasiums Meppen* 1902; Burhaneddin Kâmil, *Die Türken in der deutschen Literatur bis zum Barock und die Sultansgestalten in den Türkendramen Lohensteins*, tez, Kiel 1935; Senol Özyurt, *Die Türkenslieder und das Türkenbild in der deutschen Volksüberlieferung von 16. bis zum 20. Jahrhundert*, Münih 1974 (Motive. Freiburger folkloristische Forschungen 4); Edeltraud Pietsch, *Die zeitgenössische Publizistik über die Türken im 16. Jahrhundert*, tez, Viyana 1968; Robert Schwoebel, *The Shadow of the Crescent. The Renaissance image the Turk (1453-1517)*, Nieuwkoop 1967.

hizmeti ise botanik dalında oldu. Osmanlı İmparatorluğundan Avrupa'ya lâleler, şebboylar, leylâklar götürdü⁵⁸. İmparator II. Maksimilyan'ın kendisi bahçe bakımına çok düşkün olduğundan ve botanik araştırmaları yaptığından, bunlar sarayda büyük bir ilgiyle karşılandı⁵⁹. Osmanlı Türklerinin diliyle ilgili çalışmalar da Avusturya'da pratik nedenlerden ötürü çok erken başladı. Graz'lı saray tarihçisi Hieronymus Megiser'in kaleme aldığı ilk Türk grameri, *institutiones linguae turcicae libri 4*, 1612 tarihlidir ve imparatorluk tercümanlarının pragmatik bilgilerini kuramsal açıdan tamamlar⁶⁰. Bu güçlü ve yüksek düzeydeki şarkiyat geleneği Avusturya'da varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Büyük Avusturyalı şarkiyatçı Josef Freiherr von Hammer-Purgstall (1774-1856) bu geleneğin doruk noktasını oluşturur. Hammer'in on ciltlik Osmanlı tarihi, birçok ayrıntılar açısından eskimiş ise de, bir bütün olarak eşsizlik niteliğini bugün de sürdürmektedir⁶¹.

Özellikle 16. yüzyılda Osmanlı imparatorluğuna düşünce ve kültür açısından büyük bir ilgi duyduğunu gösteren çeşitli olaylar vardır⁶². 16. ve 17. yüzyılların gezi edebiyatı, Osmanlı imparatorluğunun iç koşullarını sergileme açısından çok zengindir. Bu belgeler⁶³, Yeni Çağ'ın ilk zamanlarındaki Türkiye'yi tanımamız açısından bugün de önemli bir kaynak niteliğindedir⁶⁴.

Bu Türk modası yalnız edebiyat alanında kalmamış, zamanın törenlerinde de etkisini göstermiştir. Bu törenler düşünce tarihi, tiyatro tarihi, müzik tarihi, giysi ve silâh bilgisi açısından kültür tarihinin önemli bir ögesidir. Tirol Arşidükü Ferdinand'ın, Ambras koleksiyonunun kurucusu olan bu gösterişi seven prensin düzenlediği geçitler özellikle ünlüdür. Bu geçitlere

58 karşı. 53 teki literatür.

59 Viktor Bibl, *Maximilian II. Der raetselhafte Kaiser. Ein Zeitbild Helerau bei Dresden; Die Kulturblüte Wiens und seiner Umgebung unter Kaiser Maximilian II.* Monatsblaetter des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich 9 (1918) s. 139-152 ve Franz Gall, *Türkisch-Österreichische Beziehungen in der Geschichte der Wissenschaft: Internationales kulturhistorisches Symposium Mogensdorf 1969 in Mogensdorf, Österreich und die Türken*, Eisenstadt 1972, s. 85-93.

60 Hieronymus Megiser, *Institutiones linguae, turcicae libri 4*, Leipzig 1612.

61 Josef Freiherr von Hammer-Purgstall, *Geschichte des osmanischen Reiches*, 10 cilt, Pest 1827-56.

62 Emil Weller, *Die ersten deutschen Zeitungen*, Tübingen 1872 (Bibliothek des literarischen Vereins in Stuttgart 111).

63 Krş. Vocolka, (not 12).

64 Viyana'da Inge Peschl, doktora tezini bu konuda yazmaktadır.

«Türk giysili» kimseler de katılırlardı. Arşidükün kendisi de kendi için Türk zırhları yaptırmıştı. Bugün bunlar Viyana Sanat Tarihi Müzesinin silâh koleksiyonunda ve Ambras şatosunda hayranlığımızı kazanmaktadır⁶⁵. Sözü edilen Türk etkisi, yalnız sarayda belli vesilelerle kullanılan tören giysilerinde kalmamış, eski Avusturya asker üniformalarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Fokos, kalpak, dolman ve pala, bu alanda en önemli unsurlardır⁶⁶.

Osmanlıların Avusturyayı etkilemesi konusunda ele alacağımız son alan müzik alanıdır ve bu konu, daha önce sözün ürettiğimiz askerlikle biraz ilgilidir. 16. ve 17. yüzyıllarda toprağa bağlı köylülerden oluşan birlikler, askerî müzik olarak yalnızca davulcu ve borucuyu tanımışlardı. Oysa Türk askerleri bu bakımdan da çok ileriydiler. Çifte kös, trompet, obua, kaval, triangel, felek ve cembalodan oluşan mehterhane de, yani yeniçerilerle birlikte savaşa giden bandoda bizim askerî müziğimizin örneğini aramak gerekir⁶⁷. Bu yeniçeri bandosunun çok sesli çalışması o zamanlar Hıristiyan ordularının Türkler karşısında duyduğu korkunun psikolojik nedenlerinden biriydi. 18. yüzyıl başlarında, Türk ilerleyişi artık durduğunda, bu tür müzik Orta Avrupalılar tarafından devralındı⁶⁸.

Askerî müziğin yanı sıra, Türk mehterhanesinin motifleri ve çalgıları klasik batı müziğine de girdi. Christoph Willibald Gluck'taki Türk-Doğu öğeleri, fakat özellikle à la Turcha orkestra müziğinin yanı sıra, «Saraydan Kız Kaçırma» operasıyla gerek içerik, gerekse müzik açısından zamanının Türk modasına uymuş olan Wolfgang Amadeus Mozart, bunun en canlı örnekleridir.

Viyana Klasik akımının öteki ustaları Joseph Haydn ve Ludwig van Beethoven de à la Turcha müzik yazdılar⁶⁹; Beethoven'ın 9. senfonisinin son

65 Krş. Karl Vocelka, *Habsburgische Hochzeiten 1550-1600. Kulturgeschichtliche Studien zum manieristischen Repraesentationsfest*, Wien-Köln-Graz 1976 (Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 65) s. 117 ve August Grosz ve Bruno Thomas, *Katalog der Waffensammlung in der Neuen Burg*. Kunsthistorisches Museum Wien 1936.

66 Franz Gall, *Türkische Einflüsse auf das aeußere Bild der kaiserlichen Armee: Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 1969 in Mogersdorf, Österreich und die Türken*, Eisenstadt 1972, s. 133-135.

67 (Sabahattin Doras) *Mehterhane*, İstanbul ve Mahmut R. Gazimihal, *Türk askerî muzıkları*, İstanbul 1955.

68 Gall (not 66) s. 135.

69 Gültekin Oransay, *Von der Türken dölpischer Musik. Die Musik des*

bölümünde müzik tarihi açısından mehterhane müziğinin izlerine varmak mümkündür⁷⁰.

Müzik alanındaki tesbitin bir benzerini güzel sanatlar alanında da yapmak imkânı vardır. Türk sanatının, daha geniş deyişle doğu sanatının -ki bu etki, İslâm'daki resim yasağı ve bu yüzden her iki tarafta sanat üretiminin değişik temellere dayanması yüzünden azdır-, Türk baskısının azalmasıyla birlikte başlar. Avrupa sanatının İstanbul'daki yapı sanatına etkisi ise daha köklüdür; bu etki, I. Ahmed'in maniyerist stildeki Mavi Camiinden, Topkapı Sarayının ve Fatih Camiinin barok sanatına ve Lâle devrinin kendine özgü rokoko sanatına kadar kendini algılatır⁷¹. Bu alanda etkilenme ve kendiliğinden oluşan paralel bir gelişim, birbirinden ayrılamaz. Bu arada «Türkiye ve Türkler» konusu Avrupa resim özellikle grafik sanatında da ele alınabilir; ancak söz konusu olabilecek bütün sanat eserlerini incelemek, başlı başına geniş kapsamlı bir çalışmaya sığabilir⁷². Avusturya Barok mimarisindeki doğu süsleri Türk örneklerinden çok Çin örneklerine dayanır⁷³. Kremsmünster manastırındaki «cami» gibi⁷⁴. Osmanlı mimarî biçimlerini taklit girişimleri ise çok münferit olarak kalmıştır. Güzel sanatlar alanında Osmanlı İmparatorluğu verici olmaktan çok alıcı olmuştur.

Türk basınının, Ortaçağ sonlarındaki köylü ayaklanmalarının toplumsal yapısına, Alman Reform hareketine, iktisadî değişikliklere ve müzik alanına varana değin kültürel-bilimsel alana geniş kapsamlı etkileri şunu göstermektedir: Orta Avrupa'nın çok güçlü bir düşmanla yüzyıllar süren karşılaşması, yalnızca eski araştırmalarda iddiâ edildiği gibi savaş alanlarında gerçekleşen bir karşılaşma olmamış, bu karşılaşmadan Orta Avrupa'nın da

türkischen Bayern und die abendlaendische Kunstmusik: Südosteuropa-Jahrbuch 6(1962), s. 96-107 ve Kurt Reinhard, *Türkische Musik: Musik in Geschichte und Gegenwart* Bd. 13 (1966), Sp. 953-968.

70 Mehterhane (not 67) s. 17.

71 Türk sanatına giriş için: Kurt Wilhelm Blohm, *Staedte und Staetten der Türkei. Ein Begleiter zu den Kunstwerken Istanbul und Kleinasien*, Köln 1971 ve oradaki literatür. İstanbul için: John Freely ve Hilary Sumner-Boyd, *Istanbul. Ein Führer*. Münih 1975.

72 Krş. Vocelka, Fehde (not 12)

73 Melk manastırının bahçe pavyonundaki Bergi freskleri gibi.

74 «1640/41 yıllarında Domenico Allio tarafından yapılan ilginç ve şark köşklerini anımsatan bir yapı; sekiz köşeli, sütunlu yolla çevrili, kubbeli bir orta mekân olup, buna iki yanda dikdörtgen kanatlar eklenmiştir». Dehio-Handbuch, *Oberösterreich*, Wien 1971 (5. bası), s. 145.

hili gelişmesi ve bu devletlerin kültürel bilinçleriyle ilgili sonuçlar doğmuştur. Bu araştırmanın biraz bilançosunu çıkarmak istediği bu sonuçlara ilişkin çalışmalar henüz başlangıç safhasındadır ve geleceğin tarih araştırmalarına çok iş düşmektedir.